

ПРОБЛЕМА СУБ'ЄКТИВАЦІЇ ЖІНОК-МІГРАНТОК: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Гапон Н. П.

ВСТУП

У першій чверті XXI ст. західний світ зіштовхнувся з масовою міграцією населення (зокрема жінок, молоді) із країн, що переживають кризи та війни. Важливість теми обумовлена необхідністю соціально-психологічних напрацювань проблематики суб'єктивації жінок-мігранток у час російсько-української війни та виокремлення методів їхнього розв'язання. Потреба розроблення пропозицій та різних форм соціальної та психологічної допомоги (від напрацювань соціальних програм допомоги жінкам-мігранткам, до розроблення більшої ефективності психологічного консультування) є на часі.

Упродовж останніх кількох років у вітчизняних (Н. Родіна, О. Бабій, Н. Кучеренко¹; К. Базиленко²; В. Шиндлер, О. Прокоф'єва³; Г. Юрчинська, Л. Масельська⁴) та міжнародних (А. Chudzicka-Czupała, N. Hapon, S. K. Chiang, M. Żywiółek-Szeja, L. Karamushka, C. T. Lee, D. Grabowski, M. Paliga et al.⁵) дослідженнях автори зосереджувалися на психологічних особливостях мігранток, на чинниках їхнього психологічного добробуту, на впливові війни на їхню особистість. Негативний вплив війни на суб'єктивацію жінок, на стагнацію особистісного проекту жінок-

---

¹ Родіна Н. В., Бабій О. І., Кучеренко Н. О. Психологічні особливості особистості жінок у стані вимушеної міграції. *Габітус*. 2024. Вип. 64. С. 173–177. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2024/63-2024/32.pdf>

² Базиленко К. П. Особливості соціальної акомодатії вимушених переселенців. *Психологія та соціальна робота*. 2024. Вип. 2(60). С. 39–51. URL: <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2024.2.4>

³ Шиндлер В., Прокоф'єва О. Психологічні особливості стресостійкості жінок мігранток в умовах невизначеності. *Наукові перспективи*. 2025. Вип. 10(64). С. 1783–1799. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-10\(64\)-1783-1799](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-10(64)-1783-1799).

⁴ Юрчинська Г., Масельська Л. Чинники психологічного благополуччя українських жінок – вимушених мігранток. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 1(19). С. 73–77. URL: [https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.1\(19\).12](https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.1(19).12)

⁵ Chudzicka-Czupała A., Hapon N., Chiang S. K., Żywiółek-Szeja M., Karamushka L., Lee C. T., Grabowski D., Paliga M., Rosenblat J. D., Ho R., McIntyre R. S., Chen Y. L. Depression, anxiety and post-traumatic stress during the 2022 Russo-Ukrainian war, a comparison between populations in Poland, Ukraine, and Taiwan. *Scientific Reports*. 2023. 13(1): 3602. URL: doi: 10.1038/s41598-023-28729-3

мігранток потребує свого подальшого дослідження. Автори підкреслювали чинник війни у посиленні посттравматичних, депресивних, тривожних та психосоматичних симптомів у жінок⁶. Результати закордонних досліджень (Hadi, Llabre, Spitzer, 2006)⁷ також засвідчили, що воєнна травма постійно впливає на психологічний стан жінок.

Методологічним підґрунтям нашого дослідження є *критичний постгуманізм* у його спробах здійснити деконструкцію гуманізму. Цей підхід ґрунтовніше, ніж *метагуманізм*⁸ зосереджувався на розрізненні поняття «постлюдини», зокрема у її соціальних властивостях: біженці, мігранти, викорінені з культури, асимільовані, маргіналізовані особи тощо. Опорою нашого дослідження є положення представниці постструктуралізму Розі Брайдотті, яка дискутує питання про те, що означає бути людиною в умовах війни, міграції, викорінення з культури, пограниччя, глобалізації, технологізації тощо. У праці «Теоретичні основи для критичної постгуманітарної теорії» (2019)⁹ Брайдотті дає визначення постлюдського скрутного становища. Вона вважає, що теоретично становище є конвергенцією дискурсу постгуманізму та постантропоцентризму. Брайдотті прагне у розвідці «Критична теорія постгуманізму» теоретично обґрунтувати якісне зрушення сутнісного в людині до номадичного (кочового) суб'єкта, що змінює простір місця розташування та дослідити етико-політичні наслідки цього зрушення. Авторка критикує тенденцію до створення нових негативних типологій людини, «заснованої на вразливості та страху»¹⁰. Замість цього аргументується думка та визначення сучасного суб'єкта як кочового, тобто трансверсального (здатного до перетину дисциплінарних кордонів між галузями пізнання з метою синтезувати необхідне знання), реляційного (що цінує дійсні людські відносини), афективного (який виражає емоції та насиченість ними). Ця

---

⁶ Chudzicka-Czupała A., Hapon N., Man R. H. C., Li D.J., Żywiołek-Szeja M., Karamushka L., Grabowski D., Paliga M., McIntyre R.S., Chiang S.K., Pudełek, B., Chen Y.L., Yen C. F. Associations between coping strategies and psychological distress among people living in Ukraine, Poland, and Taiwan during the initial stage of the 2022 War in Ukraine. *European Journal of Psychotraumatology*. 2023. 14 (1). P. 2163. URL: doi.org/10.1080/20008066.2022.2163129

⁷ Hadi F., Llabre M. M., & Spitzer S. Gulf War-related trauma and psychological distress of Kuwaiti children and their mothers. *J Trauma Stress*. 2006. 19(5). P. 653.

⁸ Val J. del, Sorgner S. L. A Metahumanist Manifesto. *The Agonist*. 2011. Vol. IV, Issue II, Fall. New York: Nietzsche Circle. URL: <https://metabody.eu/metahumanism/>

⁹ Braidotti R. A Theoretical Framework for the Critical Posthumanities Theory. *Culture & Society*. 2019. Vol. 36(6). P. 31–61. URL: <https://doi.org/10.1177/0263276418771486>

¹⁰ Braidotti R. Posthuman Critical Theory. *Critical Posthumanism and Planetary Futures*; D. Banerji, M. Paranjape (eds.). New Delhi : Springer, 2016. P. 13. URL: https://doi.org/10.1007/978-81-322-3637-5_2

методологічна позиція відкриває можливість розмірковувати про специфіку та труднощі суб'єктивності жінок-мігранток, внутрішньо-переміщених жінок через обставини війни. Суб'єктивність особи у новій соціокультурі – це виявлення себе суб'єктом соціальної практики, розгортання власного особистісного проєкту, ідентифікація з громадянськими цінностями та нормами нового соціокультурного середовища та водночас збереження власної національної (етнічної) самобутності, здатності до самоконтролю за подіями власного життя, врівноваження особистісної та професійної ролей, участь у життєдіяльності громад, осередків, які забезпечують соціальну групову причетність та просоціальну поведінку. Звісно суб'єктивність жінок-мігранток, які вимушені були залишити свої домівки через війну, влитися у соціокультуру країни, що їх прийняла залишається актуальною проблемою сучасних наукових досліджень та соціальної політики, діяльності громадських організацій та осередків психологічної підтримки у середовищі мігрантів.

1. Номадична суб'єктивність жінок-мігранток

Відома італійська дослідниця гендеру, філософ постструктуралізму Р. Брайдотті у низці своїх праць зверталася до проблеми жіночої суб'єктивності у час збільшення міграцій у глобалізованому світі. Зокрема у праці «Nomadic Theory: The Portable Rosi Braidotti»¹¹ авторкою застосовуються концепти «ризому», «номади» («кочівника») як нові модули дослідницького мислення про жінку-суб'єкта рівно також про номадичну суб'єктивність, яку обумовлюють сучасні процеси міграцій. «Ризома» (з французької – «кореневище») у ботанічному значенні є назвою виду рослин, які здатні розростатися кореневищем горизонтально й приживатися навіть на кам'янистому ґрунті. «Ризома» є поняттям філософії Ж. Дельоза, яке напрацьоване ним у співавторстві з психологом, психотерапевтом Ф. Гваттарі. «Ризома» в контексті розуміння структури особистості – це певний спосіб організації цілісності, можливість відкритості, власної рухливості, реалізації особистісного внутрішнього творчого потенціалу, самоконфігурації. «Ризома» як поняття пізнання та мислення, на думку Брайдотті задає рухливі основи для постгуманітарного дослідницького погляду на суб'єктивність. Брайдотті зосереджується на дослідженні різноманітних граней поняття «номадичні суб'єкти», які вважає придатним теоретичним концептом для

---

¹¹ Braidotti R. *Nomadic Theory: The Portable Rosi Braidotti*. New York : Columbia University Press, 2011. 402 p.

розуміння сучасної суб'єктивності¹². Нові типи суб'єктивності, сформовані глобальними міграційними процесами, вимагають нових соціальних і символічних структур, спроможних зауважити зміни їхніх особистостей, потреб і бажань, щоби бути репрезентованими соціально¹³. Перспективи такого дискурсу очевидні, тема драматичного досвіду «вигнання» та «добровільного-вимушеного» виходу із соціокультури актуальна у час міграції жінок, обумовленої війною. Дослідники, які працюють у межах гендерного проекту, ставлять своїм завданням відстежити ці нові типи жіночої суб'єктивності у час війни. Суб'єктивіація (зокрема жіноча), що пов'язана з вимушеним переселенням, війною, економічними чинниками повинна бути, на думку Брайдотті, стрижневою темою сучасних досліджень, зокрема гендерних

Традиційне судження про єдиний тип жіночої суб'єктивності, жіночу типологічну однаковість змінюється. Дослідження зосереджують увагу на проблемах відмінностей (вікових, професійних, сімейного статусу, наявності дітей, стану соматичного та психічного здоров'я тощо) між жінками, з урахуванням їхнього міграційного становища. «Проходження» мігрантки чи біженки через різні типи й рівні ідентичностей, згідно з Брайдотті, означає спроби примирення з усіма реальними ідеологічними й соціальними обмеженнями. Номадична свідомість натомість пропонує спосіб подолати ці обмеження. Номадичний суб'єкт не формує одної сталої ідентифікації, а здійснює ідентифікацію двоїсто: водночас з новою соціокультурою більшої та з культурою власної вимушено полишеної країни. Відтак номадична суб'єктивіація жінки є бар'єром для асиміляції, маргіналізації, бо є деякою «трансгресивною ідентичністю», яка характеризується атитюдами на повернення додому в територіальному та духовному сенсі. Зазначимо, що суперечність між інтенсивністю атитюдів повернення та атитюдами входження у нову соціокультуру жінок-мігранток становить певну проблему суб'єктивного добробуту жінки й має досліджуватися емпірично.

Р. Брайдотті з опорою на дельозівські філософські концепти (ризма, детериторизація тощо) розглядає проблему *номадичної суб'єктивності* як епістемологічну та окреслює контури емпіричних досліджень. Її дослідницький проект скерований на подолання стагнованості сучасного філософського думання, яке не може на підґрунті лише однієї теорії пояснити зміни становлення суб'єктивності. На нашу думку, своєрідний «номадизм» дослідницької позиції надає можливість авторці

---

¹² Гапон Н. П. «The posthuman» Розі Брайдотті: аналіз теорії критичного постгуманізму. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2022. Вип. 29. С. 106.

¹³ Braidotti R. *Nomadic Theory: The Portable Rosi Braidotti*. New York : Columbia University Press, 2011.

концепції жіночої суб'єктності перетинати дискурсивні території, усвідомлювати рухливість поставлених теоретичних меж та усебічно дослідити соціокультурну специфіку існування жіночого гендеру¹⁴. Та й сам «номадичний» стиль розмірковування про жінок-мігранток має свої переваги: динамічність, рухливість, перехід від однієї теорії до іншої. Він дозволяє схопити також сучасний стан жіночої міграції, який в результаті війни та масштабних процесів глобалізації окреслюється як тенденція формування маргіналістської суб'єктивності. Брайдотті вказує на цю проблему жіночої суб'єктивності, на необхідність опису та аналізу нового типу суб'єктивності, який витворюється війною.

В річищі підходу Брайдотті номадичність є вкрай зручною дослідницькою пізнавальною налаштованістю, яка дозволяє динамічно реагувати, описувати та пояснювати реальність. Відтак як фігура сучасної суб'єктивності «...номада є постметафізична, інтенсивна, множинна сутність, що функціонує у мережі взаємозв'язків. Вона не може бути редукована до лінійної, телеологічної форми суб'єктивності, радше вона є областю множинних зв'язків. Суб'єктивність має тілесність, тим самим несе в собі візуальну ознаку культури; як артефакт, вона є технологічною сумішшю людського і постлюдського; це складний комплекс, обдарований численними здібностями до взаємозв'язків у модусі неособистого... Вона абстрактна, але водночас абсолютно, операційно реальна», – так описує концепт номадичного суб'єкта Брайдотті¹⁵.

Прикметно, що постмодерністський проєкт номадичної суб'єктивності європейського філософа Р. Брайдотті був сформульований під впливом ідей Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі та має спільне з постколоніальним дискурсом (Ф. Фенон, Е. Саїд, Г.Співак, Г.Бгабга тощо). В багатьох країнах, які здобули свою крихку політичну незалежність, звільнившись від різного роду колоніального порядку актуальним залишився опір імперській соціально-економічній та ідеологічній загрози, яка продовжується. Праця Радіки Моханрам «Чорне тіло. Жінки, колоніалізм і простір» (1999)¹⁶ є свідченням дієвого застосування концепції номадичного мислення про жінку. Концепція об'єднує ідеї расових, етнічних, діаспорних і постколоніальних студій із дослідженнями жіночої ідентичності й теорії влади. У своїй праці Моханрам застосовує номадичну пізнавальну установку, тобто використовує множинну

---

¹⁴ Гапон Н. П. «The posthuman» Розі Брайдотті: аналіз теорії критичного постгуманізму. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2022. Вип. 29. С. 107.

¹⁵ Braidotti R. *Nomadic Theory: The Portable Rosi Braidotti*. New York : Columbia University Press, 2011. P. 39.

¹⁶ Mohanram R. *The Black Body: Women, Colonialism, and Space*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999. 250 с.

методологію (фройдизм, структуралізм Леві-Стросса, феноменологію Мерло-Понті, філософію «суспільного договору» Локка). Таке методологічне оснащення є добрим свідченням того, що жіночу суб'єктивність та ідентичність можна розглядати не лише однолінійно, а й багатоваріантно. Авторка співвідносить чорне маргіналізоване тіло (жіночий символ) із південною півсферою та візуальними образами природи, а біле тіло колонізаторської влади (чоловічий символ) – із північною півсферою Землі, яка зберігає площинне бачення відчужених від тілесності категорій – знання та понятійності. Автор конструює текст праці з образів-понять південної емоційної ідентичності і раціональної північної. Метафори ідентичності суб'єкта в цьому випадку вмщують пізнавальні характеристики просторових відносин, зокрема статус, становище, ситуацію, міру віддаленості від центру і рівень маргіналізації тощо.

Кожна місцевість, територія, край створює власні контури відмінностей через особливий «тілесний» пейзаж і «тілесну» екзистенцію. Процеси глобалізації та воєн породили масштабність проблеми номадичної суб'єктивності, пов'язаної із добровільно-вимушеною міграцією. «Політики вигнання» – один із головних термінів, які використовує Моханрам у праці «Чорне тіло», щоби визначити перспективи проблематизації номадичної суб'єктивності. Тема номадизму, драматичного досвіду виходу із країни охопленої війною актуальна для гуманітарних та соціальних наук. Особливо, якщо йдеться про спробу згаданої дослідниці окреслити контури географічних і культурних просторів з позицій суб'єкта, чия ідентичність виростає із самовідчуття свого чорного тіла. Тіло не мусить бути фактично чорним, чорнота стає маркером білого тіла, якщо воно опиняється поза власним соціокультурним контекстом місця, стає викоріненим із нього. Тіло – гарант суб'єктності, позначка походження (етносу, національності, бідної/багатої країни). Воно також містить маркери простору як продуктів соціально-політичних відносин мешканець центру/окраїни, емігрант тощо). Вимушена міграція тіл у чужу соціокультуру наражає таке тіло не лише на маргіналізацію, а й піддає випробуванню мікрополітик. Тіло мігранта зазнає різних мікрополітик влади – від нагнічування масової моральної паніки (яка вигідно камуфлює помилки влади), до репресуючого «оголення» та «опускання» в засобах масової культури, або у міфо-нарративних абстракціях. «Чорне тіло» – це витіснена із простору власної соціокультури суб'єктність. Якщо чоловіче або жіноче тіло перестає сприйматися як суб'єкт, то перетворюється в об'єктний, знеособлений або перверсивний знак. Праця Моханрам є текстовим зразком

дослідницької номадичної суб'єктивності, деконструкції расових і гендерних стереотипів та формування міжнаціональної толерантності.

Емоційна пригніченість мігрантів, низька атракція та соціокультурна інтегрованість часто пов'язані з переживанням посттравматичного розладу. Аналіз досвіду біженців¹⁷ (Chung, et al., 2020) вказує на те, що посттравматичний стресовий розлад може тривати досить довго в осіб, які не мають сильних атракційних взаємин або не залучені у соціальні громади (осередки, громадські організації) нового соціокультурного середовища. Також з'ясувалася роль негативних переживань, зокрема емоційного пригнічення біженців у розвитку психологічного стресу після травматичних подій. Подібні дослідження провели закордонні автори з очевидними вибухів бомб на вулицях іракських міст (Freh, Chung, & Dallos, 2013). Автори показали, що після бомбардування у цивільних осіб розвинувся посттравматичний розлад та психіатрична коморбідність, які лише з часом зменшилися. У жертв спостерігалася втрата інтересу до соціального життя, товаришування та інтимних стосунків, які стали менш стійкими та стабільними. Також ними вказано на низький рівень солідарності у стосунку до інших та складнощі безпосередніх контактів (наприклад, спілкування у соціальних мережах). Жертви бомбових атак відзначили проблеми у соціальних, міжособистісних взаєминах, втрату інтересу до дружби та конфлікти з іншими¹⁸.

Успішна суб'єктивація жінок-мігранток значною мірою пов'язана з атракційними взаєминами. Стосунки близькості (любов, теплі родинні почуття) та нові соціальні зв'язки (дружба, товаришування) відіграють важливу роль у зменшенні психологічного дистресу. Подібне доведено у дослідженнях (El Baba, R. & Colucci, E., 2018)¹⁹, де розглянута роль близьких та нових соціальних взаємин у зменшенні психологічної травматизації біженців. Послаблення сімейних зв'язків та атракційних взаємин позначається на адаптації біженців, а післяеміграційний стрес впливає на психічне здоров'я. Загроженої війною атракційні взаємини (відсутність суб'єктів сердечної прихильності) доводиться

---

¹⁷ Chung M.C., Qarni N., Al Mazrouei M., Al Muhairi,S., Shakra M., Mitchell, B., Al Mazrouei S., & Al Hashimi S. Posttraumatic stress disorder and psychiatric co-morbidity among Syrian refugees: the role of trauma exposure, trauma centrality, self-efficacy and emotional suppression. *Journal of Mental Health*. 2020. 30(6). P. 688.

¹⁸ Freh F. M., Chung M. C., Dallos R. In the shadow of terror: posttraumatic stress and psychiatric co-morbidity following bombing in Iraq: the role of shattered world assumptions and altered self-capacities. *Journal of Psychiatric Research*. 2013. 47(2). P. 215–225. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2012.10.008>.

¹⁹ El Baba R. & Colucci E. Post-traumatic stress disorders, depression and anxiety in unaccompanied refugee minors exposed to war-related trauma: a systematic review. *International Journal of Culture and Mental Health*. 2018. 11(2). P. 196–207.

доповнювати різними видами соціальної підтримки, залученістю до діяльності у громаді, за допомогою психологічної консультації, різних видів психотерапії. В українському дискурсивному полі бракує подібних психологічних досліджень, які б зауважували труднощі суб'єктивації осіб (жінок переміщених із окупованих територій, жінок-мігранток), що пов'язані з посттравматичним стресом, отриманим ними як очевидцями вибухів бомб та ракетно-дронових атак.

Отже, проблема номадичної суб'єктивності отримала свій поштовх до розвитку у працях Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі й надалі розглядається у постструктуралістському проекті Р. Брайдотті у двох ракурсах. Перший них пов'язаний із з'ясуванням соціокультурних обставин виникнення нового типу номадичної суб'єктивності, зокрема жіночої, пов'язаної із міграційним модусом буття у час війни. Другий ракурс пов'язаний з необхідністю утвердження в дослідницькій площині номадичної (рухливої) пізнавальної налаштованості стосовно таких складних тем як жіноча вимушена міграція.

Втрата суб'єктів взаємин (членів родини, близьких осіб, друзів) та певні характеристики травматичного впливу (переживання жаху) пов'язані із формуванням травмованої ідентичності серед біженців. Така робота з посттравматичного зростання особам, які постраждали від воєнних травм повинна спитатися на ефективні психотерапевтичні програми, наприклад, майндфулнес. Так, програми майндфулнесу мають охоплювати не лише жінок, а й цілі родини з дітьми. Для дітей з родин мігрантів ці програми можуть тривати роками: від підліткового віку до юнацького тощо. Це сприятиме суб'єктивації, посттравматичному зростанню особистості, запобігатиме відновленню симптомів старих травм. В умовах російсько-української війни роль атракційних взаємин, любові та сімейної підтримки набуває особливого значення. Тривалі розлуки, постійна тривога за життя близької людини, необхідність адаптуватися до змін роблять атракційний компонент майндфулнесу предметом осмислення та розроблення психотерапевтичних програм з посилення суб'єктивації жінок-мігранток в нових соціальних обставинах.

2. Суб'єктивація жінки-мігрантки: комунікативний та соціально-рольовий аспекти

У психолінгвістиці та психологічній науці існує низка досліджень особливостей спілкування, де обґрунтовується варіативність у моделях вербальної поведінки чоловіків та жінок. Гендер виявляє себе за допомогою специфічних форм комунікативної поведінки, тобто через соціолект. Соціолект – це форма мови, або набір лексики, які використовують люди в межах певних груп (професійній, віковій,

статевій тощо). Дослідниця соціолекту Робін Лакофф, американська соціолінгвістка, мовознавиця, дослідниця гендеру у своїй знаменитій праці «Мова та місце жінки» (1975) вважає соціолект результатом соціалізації раннього дитинства та визначає відмінності у мові чоловіків та жінок. Вона досліджувала жіночу та чоловічу психологію, критикувала есенціалізм психоаналізу. Дослідниця зосередила свою увагу на проблемі гендерних відмінностей у мовленні, на логіці мовлення жінок, їхніх мовних виразів увічливості. Авторка виокремила три форми ввічливості: формальну, шанобливу та товариську²⁰. Коли мовлення чоловіків є прикладом стратегії товариськості, то жіноче мовлення щობільше характеризується формальною та шанобливою ввічливістю. Мовознавиця дослідила тексти газетних та журнальних публікацій, мовлення дикторів та ведучих програм і виявила чимало відмінностей чоловічого та жіночого мовлення. Міграційний статус жінки накладає свою специфіку на її комунікацію, коли недостатньо опанована чужа мова та соціальний статус мігрантки є невисоким. Наприклад, жінки, на відміну від чоловіків, частіше використовують прохання, делікатно-ввічливі форми звертання, вагаються у власній сформульованій думці (хоча пишуть граматично правильніше, ніж чоловіки). Звернемося до особливостей гендерномаркованого спілкування, наприклад, до вияву у мовленні ввічливості. Загалом слова та моделі мовлення, пов'язані з чоловіками, сприймаються як грубі, різкі, тоді як ті, що асоціюються з жінками, вважаються більш ввічливими, більш шанобливими або «м'якшими». Існує специфіка розмовної японської мови, яку окреслюють не в поняттях чоловічий/жіночий стиль, а в поняттях «нечутливий/ніжний». Адже у письмовій японській мові немає гендерних відмінностей (за винятком цитованої мови), і майже немає відмінностей у ввічливій мові («teineigo»). Наприклад, у японській мові є слова та деякі граматичні конструкції, пов'язані із чоловіками чи хлопцями, тоді як інші асоціюються з жінками чи дівчатами. Такі відмінності іноді називають «гендерною мовою». У японській мові моделі мови, пов'язані з жінками, називають «онна котоба» («жіночі слова») або «дзьосейго» («жіноча мова»), а ті, що пов'язані з чоловіками, називають «дансейго» («чоловіча мова»)²¹. Деякі з особливостей жіночої мови вміщують у розмову на офіційному рівні, за допомогою більшого використання

---

²⁰ Lakoff R. T. *Language and Woman's Place: Text and Commentaries. Historiographia Linguistica*. Ed. by Mary Bucholtz. Oxford: Oxford University Press, 2006. № 33. P. 245.

²¹ Гапон Н. Гендерочутливе мовлення у психолінгвістичних підходах: розмисли про соціальні та професійні комунікації. *Лінгвоеккологія: мова медицини* : зб. наук. праць наук.-практ. конф. 22–23 лютого 2023 р. / наук. ред. Т. Єщенко. Львів : Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького, 2023. С. 159.

ввічливих форм чи шанобливих висловів, що також підкреслює ідею «гендерних відмінностей» у мові.

Жінки також менш рішучі, коли треба прямо запитати людину, чи висловити власну позицію. Лакофф виявила, що у жінок у мовленні більше прикметників і менше образливих слів. Дослідниця розробила деякий «принцип ввічливості», низку спостережень за жіночим мовленням. Жінці, нібито, для позитивного ставлення до неї треба дотримуватися трьох правил: не нав'язуватися; надавати співрозмовнику вибір; сприяти комфортному самопочуванню співрозмовника²². Недотримання жінкою цих правил сприймається як виклик. Така комунікативна особливість жінки у статусі мігрантки набує ще більш обмежувального значення й не сприяє успішній суб'єктивації.

Відомо, що гендерний дисбаланс соціокультури увіразає мовленнєвий сексизм, який доволі поширений у ставленні до жінок-мігранток. Сексизм як відверто негативні, агресивні, неетичні, принизливі, іронічні, скептичні, категоричні, імперативні висловлювання та звертання до людини іншої статі значно посилюється у стосунку до мігранток. Гендер повсякчас виявляє себе через типові форми комунікації та поведінки. Менсплейнінг (англ. *mansplaining*, контамінація *man* («чоловік») та *explaining* («пояснення»)) – поняття, яке позначає сексистську манеру чоловічої комунікації із жінками, зокрема вжиток найменувань «дівчинко» або «дорогенька» замість офіційної назви професії «офіціантка», «продавчиня», поблажливий або самовпевнений (безапеляційний) тон репліки, підвищення оцінки з позиції «знижки» на жіночу статтю, переривання та перебивання розмови, які ставлять під сумнів компетентність жінки. Мейнсплейнінг є більш виражений у стосунку до жінок-мігранток,

Переривання розмови сигналізує про різницю в статусі, є засобом підтримки та вираження влади. Американські дослідники Кендіс Вест та Дон Г. Ціммерман виявили, що перебивання співрозмовника не відрізняється у межах статевих груп. Перебивання співрозмовника іноді може бути виразом інтересу у діловій суперечці чи товариському спілкуванні. Якщо один співрозмовник часто перебиває чи перериває, а інший багаторазово поступається, то це свідчить про домінування у розмові, контроль за розмовою²³. Вживання брутальних слів жінкою

---

²² Lakoff R. T. *Language and Woman's Place: Text and Commentaries. Historiographia Linguistica*. Ed. by Mary Bucholtz. Oxford: Oxford University Press, 2006. № 33. P. 245.

²³ West C., Zimmerman D. H. *Doing Gender. Gender & Society*. 2009. Vol. 23. Issue 1. P. 120.

на відміну від чоловіка в аналогічній ситуації не сприймається як «позитивний дивідент», а як негативний, ненормативний, неетичний²⁴.

Дебора Таннен – американська соціолінгвістка та гендерна психолінгвістка, розробниця теорії комунікації, гендерлекту та теорії «двох культур» є ученицею відомої лінгвістки Р. Лакофф та вважає, що розмова між чоловіками та жінками є комунікацією протилежних культур. Таннен сповідувала підхід «відмінностей у мові» («difference framework»). У її праці «Ти мене просто не розумієш. Жінки і чоловіки у діалозі» розглянуті гендерні аспекти комунікативних невдач. Авторка пояснює їх різними вимогами суспільства до чоловіків і жінок, а також специфікою соціалізації у підлітковому віці, коли спілкування відбувається зазвичай в одностатевих групах. Соціолінгвістка долучилася до розроблення теорії комунікації соціолекту та особливо гендерлекту. *Гендерлект* – це різновид соціолекту, який досліджує форми мови, які типові для людей як гендерних суб'єктів, чоловічої та жіночої груп. Причини цих відмінностей містяться у соціальній психіці. Відмінності між статями у виразаються системою оцінкових розбіжностей взаємин та подій. Наприклад, чоловіки можуть оцінити певний вчинок дуже позитивно, а жінки оцінюватимуть вчинок нейтрально. Це окреслює сутність непорозуміння між статями.

Письмовому та усному мовленню атрибувані певні гендерні характеристики. У ситуації професійного виступу, коли жінка опирається на текст зі синтаксичними конструкціями характерними для письмового (чоловічого) мовлення, то жіноче усне мовлення намагається виявити власне Я, подолати чоловічі конструкції письмового мовлення²⁵. Виразний приклад жіночого мовлення образно описує теоретик французьких культурних студій Г. Сіксу з колегами: «Послухайте як жінка говорить на публічних зборах (якщо вона не приховує свій голос). Вона не «говорить», вона кидає своє тремтяче тіло вперед; вона випускає себе, вона летить; вона вся у голосі, і саме тілом вона підтримує «логіку» своєї промови. Її тіло не бреше. Вона оголює себе. Справді, вона фізично матеріалізує свою думку; вона виявляє її своїм тілом. Певною мірою, вона виводить своїм тілом те, що говорить, бо виключає зі своєї мови безпристрасні або нелогічні аспекти. Її мова, навіть «теоретична» або політична, ніколи не приймає

---

²⁴ Cameron D. The Myth of Mars and Venus: Do men and women really speak different languages? New York : Oxford University Press Inc., 2007. P. 56.

²⁵ Гапон Н. Особливості гендерного мовлення та комунікації як проблема постструктуралістських студій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2017. Випуск 6. Том 1. С. 17.

простий, або лінійний, або «об'єктивувальний», узагальнений характер: вона наповнює конкретно собою історію»²⁶.

У сучасній науковій літературі недостатньо з'ясовано, а що може відбуватися із мовленням: як воно може вплинути на ефективність сприйняття інформації (зокрема, на якість навчання) у час Інтернету, дистанційних форм навчання в освіті? На процес сприйняття інформації впливає кілька чинників – гендерний, освітній, мовленнєвий (комунікативний). Відоме дослідження канадської фахівчині з комунікацій Гледіс Ві «Cross Gender Communication in Cyberspace» (1993) уявило ці трансформації комунікації між чоловіками та жінками в Інтернеті. Сором'язливі, нерішучі та замкнуті особи у своїх постах та коментарях у соціальних інтернет-мережах демонстрували себе зовсім по-іншому, ніж у ситуації реальної взаємодії. Сором'язливі особи охоче експериментували в інтернет-комунікації, допасовували різноманітні образи активних, розкутих, сміливих²⁷. Вважаємо, що ці образи є важливими для суб'єктизації жінок, соціального моделювання формальної та неформальної ролей, «для подальшої інструменталізації ролей у поведінці особи у повсякденному житті»²⁸.

Чоловіки та жінки у процесі інтернет-спілкування «програють» різноманітні, інколи надумані ролі. Проте ця надуманість ролей фактично є дублюванням саме соціальних непорозумінь, конфліктів, змагальності, суперечностей. Відповідно до цього найбільш новішого підходу, гендерні відмінності мовлення розглядаються не у зв'язку із вродженими якостями, а як соціально обумовлені характеристики особи. Відтак гендер розглядається не як те чим люди володіють (мають), а як те, що вони створюють у процесі комунікації. Існує поняття «створювати гендер» («doing gender») та підхід «домінування у мові» («dominance framework»)»²⁹. Звернемося до психологічних чинників, які посилюють у жінки-мігрантки відчуття себе суб'єктом життя в новій соціальній реальності й додають відчуття самоефективності.

По-перше, звернімося до когнітивних процесів особистості. Віра особистості у власну ефективність формує типи життєвих сценаріїв, пов'язаних із самореалізацією та соціальним (особистісним, професійним) успіхом. Ті, хто має високу самоефективність, втілюють

---

²⁶ Cixous H., Cohen K., Cohen P. The Laugh of the Medusa. *Signs*. 1976. Vol. 1. No. 4. P. 887.

²⁷ We G. Cross gender communications in cyberspace. *The Arachnet Electronic Journal on Virtual Culture*. 1994. Vol. 2. No. 3. P. 3.

²⁸ Гапон Н. Гендерочутливе мовлення у психолінгвістичних підходах: розмисли про соціальні та професійні комунікації. *Лінгвоекологія: мова медицини* : зб. наук. праць наук.-практ. конф. 22–23 лютого 2023 р. / наук. ред. Т. Єщенко. Львів : Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького, 2023. С. 160.

²⁹ West C., Zimmerman D. H. Doing Gender. *Gender & Society*. 2009. Vol. 23. Issue 1. P. 120.

успішні сценарії, які забезпечують позитивний супровід і підтримку діяльності. Тому в плані психологічної допомоги посилення самоефективності жінок-мігранток доречно застосовувати когнітивні методики, які сприяють навичкам прогнозування подій, розвивають способи управління чинниками, які впливають на життя.

По-друге, важливими є мотиваційні процеси. Людська діяльність є цілеспрямованою, регулюється цілями. Особистісна мета визначається під впливом самооцінки, здібностей. Чим вища самоефективність, тим вищі цілі особистість встановлює для себе. Самоефективність впливає на кожен з цих когнітивних мотиваторів – пояснення причин (каузальна атрибуція), очікування результатів та усвідомлення цілей. Люди з високою самоефективністю пояснюють свої невдачі (здійснюють атрибуцію) власними недостатніми зусиллями, то вони розглядають їх як ситуативні. Натомість ті, хто має низьку самоефективність пояснює свої невдачі низькими власними здібностями. Коли від жінки очікують високого результату, а вона почувається невпевнено у своїй самоефективності, то це може викликати у неї погіршення особистісного здоров'я, депресію.

По-третє, доречно зауважити специфіку емоційних процесів жінки-мігрантки. Особистісна самоефективність ніби «контролює» чинники, які викликають стрес і занепокоєння. Емоційно стабільніші люди з вищою самоефективністю легше беруться за складні завдання, діяльність. Низький рівень самоефективності викликає депресію і хвилювання. Люди, які накладають на себе стандарти самопокарання і виступають для себе суддями, не можуть уникнути депресії. Інший шлях до депресії – через низьку соціальну ефективність особистості. Емоційне напруження визнано психологами важливим чинником, який призводить до багатьох фізичних дисфункцій.

Помітною є вимушена трансформація родинної ролі у жінок-мігранток. Прагнення особистісної самоефективності є важливим переживанням жінки в умовах її міграційного становища. Жінка-мігрантка у вимушеній розлуці з чоловіком, членами родини хоче почуватися суб'єктом сімейних взаємин, однак її соціальне становище зумовлює трансформацію цієї ролі. Жінка лише частково може формувати життєвий курс сім'ї, впливати на діяльність її членів, на вибір ними взаємовідносин з оточенням. Однак віртуальні стосунки не забезпечують повною мірою емоційних стосунків та розуміння реальних потреб членів родини, які залишилися на відстані. Дистанціювання від родинної ролі посилює дезадаптацію жінки-мігрантки, призводить до послаблення чи навіть руйнування родинних, шлюбних та сімейних зв'язків, до міжособистісних та внутрішньоособистісних конфліктів. Необхідність

для жінок посилювати соціально-економічну активність в умовах міграції, безробіття та фінансової кризи створює передумови для вияву особистісних диспозицій, які відповідають маскулінізації жіночої гендерної ролі, про негативи якої зауважувала відомий теоретик гендерних ролей С. Л. Бем³⁰. Це створює небезпеку трансформації гендерної ролі жінок, адже вони змушені виявляти риси маскулінного гендерного типу – самостійність, рішучість, активність, енергійність, а іноді агресивність та автономність від близьких емоційних зв'язків з членами власної родини (з батьками, чоловіком, дітьми). Маскулінна жіноча суб'єктивність найчастіше формується у ситуаціях суспільних криз. Маскуліні норми, які перебирає жіноча суб'єктивність є рівною мірою обмежувальними для чоловіків і жінок.

Звернімося до перспектив посилення жіночої суб'єктивації через віднайдіння соціально-громадської ролі. Відсутність соціально-громадської ролі жінки завше обертається переживанням нею провини³¹. Загалом поняття «провини» пов'язують із характеристиками, які поширюються на жіночий культурний ряд, про що переконливо доводила у своїй праці «Друга стаття» філософ С. де Бовуар³². Жіночу гендерну провину культивували в тоталітарних, андроцентричних суспільних системах. Соціальні стереотипи і упередження перешкоджають причетності жінки до розв'язання важливих, часто доленосних питань, що приймаються на різних рівнях публічного. Технології соціалізації жінки (освіта, навчання, виховання) у своїй різноманітності несли незмінний архетип аніми, ідеалу гендерної поведінки – співчуття, співпереживання, схильності до емоційної залученості. Ці особливості жіночої суб'єктивності роблять її вразливішою, здатною відчувати так звану «загальнолюдську» провину. У суспільній практиці жінки самі невідомо, вже без зовнішніх втручань, привчалися керуватися нормативною свідомістю своєї «аксіоматичної провини» і присвячували своє життя її спокуті. Жіноча відповідальність міцно пов'язана із виживанням сім'ї, часто її замикала у драматичному колі власної суб'єктивності – одночасного переживання провини за соціальні умови буття й відповідальності. Відтак суб'єктивація жінки-мігрантки поза віднайдінням соціальної ролі у новій соціокультурі (волонтерки, активістки певної спільноти тощо) є ускладненою та не дозволяє відчуття себе активним суб'єктом власного життя та реалізації особистісного.

---

³⁰ Бем С. Л. Маскуліність-фемінність. Про статеву диференціацію. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. Маскуліність та фемінність. 2003. Число 27. С. 93.

³¹ Гапон Н. Розв'язання дилеми громадське/приватне: активізація діяльності українських жіночих організацій. *Вісник Львівського університету. Серія політико-філософські студії*. 2017. Вип. 10. С. 114.

³² Бовуар де С. Друга стаття: В 2 т. Т. 1. Київ : Основи, 1994. 390 с.

ВИСНОВКИ

Одне з головних методологічних завдань дослідницького проекту Р. Брайдотті є відновлення епістемологічної інтерсуб'єктивності, яке дає змогу дослідникам через визнання національних, етнічних, політичних відмінностей створити новий підхід до розуміння жіночої суб'єктивності жінок-мігранток із територій, охоплених війною. Просторова метафорика філософської праці Р. Моханрам також дає змогу збагнути контури географічних територій та культурних просторів із позиції переживання мігрантом своєї маргінальності та спроб відновлення власного соціального «я» через суб'єктивацію. Дослідження номадичної суб'єктивності, деконструкції різних упереджень, стереотипів та формування толерантності в країнах, або регіонах, які прийняли біженок та мігранток є актуальною темою. Важливим висновком теорії постгуманізму є те, що номадична суб'єктивність сучасного дослідника дасть йому змогу відокремитися, з одного боку, від андроцентричного монолітизму соціального знання з притаманною йому гендерною нечутливістю та, з іншого боку, від інтелектуальних конвенцій фемінізму. Відтак дослідник зможе не лише вловити нові типи суб'єктивності жінок, сформованих міграційним процесом у час війни, а й окреслити шляхи соціально-психологічної підтримки жінкам-мігранткам.

Психологічна підтримка жінок-мігранток повинна містити реактивацію позитивних афіліативних стосунків (симпатію, дружбу, прихильність), які важливі для успішної суб'єктивації жінки. Це можливо досягнути, як доводять науковці (В. Климчук³³, Т. Титаренко³⁴ та ін.) через консультування та психотерапію, яка має метою посттравматичне зростання. Психологічні різновиди соціальної реабілітації стосовно жінок середнього віку зазвичай не входять до необхідних напрямів соціальних реформ, відтак зростає роль щонайменше їхньої психологічної підтримки (рольових тренінгів, консультацій тощо). Комунікативні навички є важливим чинником суб'єктивізації жінок-мігранток. Загалом закордонна психолінгвістика напрацювала низку важливих теоретичних підходів, які зауважують проблеми жіночої комунікації. Йдеться зокрема про подолання певної дефіцитарності жіночої мови («deficiency framework» Р. Лакофф), про домінування чоловічого мовленнєвого стилю, зокрема у професійній комунікації «dominance framework» (К. Вест, Д. Г. Ціммерман), про відмінності чоловічої та

---

³³ Климчук В.О. Психологія посттравматичного зростання: монографія. Кропивницький : Імекс-ТОВ, 2020. 125 с.

³⁴ Титаренко Т. М. Посттравматичне життєтворення: способи досягнення психологічного благополуччя. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 160 с.

жіночої мови «difference framework» (Д. Таннен) та переваги динамічного підходу (Дж. Коутс, Д. Кемерон). Ці підходи показали комунікацію як віддзеркалення того, що на даний час відбувається у соціокультурі з жінками на рівні професійних ролей, інтересів, загалом побутового життя. Тренінг комунікативних навичок (на сьогодні є чимало тренінгів на рівні інтернет-шкіл) дуже важливий для посилення жіночої суб'єктивації жінок-мігранток та вироблення у них самоєфективності. Навички комунікації, зокрема опанування мови у професійній сфері нового соціокультурного простору підвищує культуру комунікації, сприяє впевненості та ефективності особистості жінок-мігранток. Бар'єри в суспільній комунікації у вигляді стереотипів та упереджень стосовно жінок-мігранток мають виявлятися й надалі. Ці комунікативні бар'єри необхідно досліджувати, аналізувати, щоб оприлюднювати та запобігати проблемним полям комунікації стосовно жінок-мігранток у країні, що їх прийняла у час війни.

АНОТАЦІЯ

Розглянута проблематика особливостей суб'єктивації жінок-мігранток (відчуття себе активним суб'єктом власного життя, соціально-рольової професійної самореалізації, свідомої участі в справах громади) у час війни. Методологічним підґрунтям розмислів про суб'єктивацію жінки слугували праці Р. Брайдотті та Р. Моханрам у яких акцентовано на необхідності нових символічних засобів, спроможних зауважувати зміни суб'єктивності та розробляти соціально-психологічні програми підтримки жінок-мігранток, насамперед для літніх жінок та осіб з інвалідністю, жінок-мігранток з дітьми. Ці програми мають містити консультування та психотерапію та покликані певною мірою пом'якшити становище жінок-мігранток та зменшувати тенденцію маргіналізації суб'єктивності, втрати ідентичності у чужій соціокультурі. Розглянуто гендерні аспекти суб'єктивації жінки-мігрантки: комунікативний та соціально-рольовий аспекти. Зауважено необхідність опору виявам сексизму та ейджизму у стосунку до жінок-мігранток, протидія їм через громадські центри та осередки мігрантів, оприлюднення негативних випадків у суспільному просторі. У роботі наголошується, що вагомим чинником суб'єктивації жінок є створення осередків та громад, адже сами вони мають певні важелі суспільного впливу. Психологічна підтримка в цих осередках може доповнюватися заходами зміцнення соціальної причетності до громади, щоб розвинути почуття товариськості, дружби, які сприятимуть успішній суб'єктивізації жінок-мігранток у чужому соціокультурному середовищі.

Акцентовано на взаємоз'язку суб'єктивації жінок-мігранток із проблемами жіночих ролей та необхідністю їхнього вирішення. Окреслена необхідність впливати на подолання менсплейнінгу в соціальному середовищі та практики прийому на роботу, що містить завуальований ейджизм. Психологам, які працюють в громадських жіночих організаціях та різних соціальних центрах доцільно проводити тренінги підвищення самоефективності, посилювати віру жінок у власний ресурс, у можливість кар'єрного зростання у соціальній сфері.

Література

1. Бем С. Л. Маскуліність-фемінність. Про статеву диференціацію. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. Маскуліність та фемінність. 2003. Число 27. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/bem.htm>
2. Бовуар де С. Друга стать: В 2 т. Т. 1. Київ: Основи, 1994. 390 с.
3. Базиленко К. П. Особливості соціальної акомодатії вимушених переселенців. *Психологія та соціальна робота*. 2024. Вип. 2(60). С. 39–51. URL: <https://doi.org/10.32782/2707-0409.2024.2.4>
4. Гапон Н. Розв'язання дилеми громадське/приватне: активізація діяльності українських жіночих організацій. *Вісник Львівського університету. Серія політико-філософські студії*. 2017. Вип. 10. С. 110–114. URL: <https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/politology/article/view/7357/7359>
5. Гапон Н. Гендерочутливе мовлення у психолінгвістичних підходах: розмисли про соціальні та професійні комунікації. *Лінгвоекологія: мова медицини* : зб. наук. праць наук.-практ. конф. 22–23 лютого 2023 р. / наук. ред. Т. Єщенко. Львів : Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького, 2023. С. 157–162. URL: https://medlib.bsmu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/01/Lingvoekologiya_2023.pdf
6. Гапон Н. П. «The posthuman» Розі Брайдотті: аналіз теорії критичного постгуманізму. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2022. Вип. 29. С. 101–107. URL: <https://doi.org/10.30970/PNS.2022.29.11>.
7. Гапон Н. Особливості гендерного мовлення та комунікації як проблема постструктуралістських студій. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2017. Випуск 6. Том 1. С. 19–23.
8. Климчук В.О. Психологія посттравматичного зростання : монографія. Кропивницький : Імекс-ТОВ, 2020. 125 с.
9. Родіна Н. В., Бабій О. І., Кучеренко Н. О. Психологічні особливості особистості жінок у стані вимушеної міграції. *Габітус*. 2024. Вип. 64. С. 173–177. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2024/63-2024/32.pdf>

10. Титаренко Т. М. Посттравматичне життєтворення: способи досягнення психологічного благополуччя. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 160 с.

11. Шиндлер В., Прокоф'єва О. Психологічні особливості стресостійкості жінок мігранток в умовах невизначеності. *Наукові перспективи*. 2025. Вип. 10(64). С. 1783–1799. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-10\(64\)-1783-1799](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-10(64)-1783-1799).

12. Юрчинська Г., Масельська Л. Чинники психологічного благополуччя українських жінок-вимушених мігранток. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*. 1(19). С. 73–77. URL: [https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.1\(19\).12](https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.1(19).12)

13. Braidotti R. A Theoretical Framework for the Critical Posthumanities Theory. *Culture & Society*. 2019. Vol. 36(6). P. 31–61. URL: <https://doi.org/10.1177/0263276418771486>

14. Braidotti R. Posthuman Critical Theory. *Critical Posthumanism and Planetary Futures*; D. Banerji, M. Paranjape (eds.). New Delhi: Springer, 2016. P. 13. URL: https://doi.org/10.1007/978-81-322-3637-5_2

15. Braidotti R. Nomadic Theory: The Portable Rosi Braidotti. New York : Columbia University Press, 2011. 402 p.

16. Cameron D. The Myth of Mars and Venus: Do men and women really speak different languages? New York : Oxford University Press Inc., 2007. 196 p.

17. Cixous H., Cohen K., Cohen P. The Laugh of the Medusa. *Signs*. 1976. Vol. 1. No. 4. P. 875-893.

18. Chudzicka-Czupała A., Hapon N., Chiang S. K., Żywiołek-Szeja M., Karamushka L., Lee C. T., Grabowski D., Paliga M., Rosenblat J. D., Ho R., McIntyre R. S., Chen Y.L. Depression, anxiety and post-traumatic stress during the 2022 Russo-Ukrainian war, a comparison between populations in Poland, Ukraine, and Taiwan. *Scientific Reports*. 2023. 13(1): 3602. URL: [doi: 10.1038/s41598-023-28729-3](https://doi.org/10.1038/s41598-023-28729-3)

19. Chudzicka-Czupała A., Hapon N., Man R.H.C., Li D.J., Żywiołek-Szeja M., Karamushka L., Grabowski D., Paliga M., McIntyre R.S., Chiang S.K., Pudełek, B., Chen Y.L., Yen C. F. Associations between coping strategies and psychological distress among people living in Ukraine, Poland, and Taiwan during the initial stage of the 2022 War in Ukraine. *European Journal of Psychotraumatology*. 2023. 14 (1). P. 2154–2163. URL: doi.org/10.1080/20008066.2022.2163129

20. Chung M.C., Qarni N., Al Mazrouei M., Al Muhairi S., Shakra M., Mitchell B., Al Mazrouei S., & Al Hashimi S. Posttraumatic stress disorder and psychiatric co-morbidity among Syrian refugees: the role of trauma exposure, trauma centrality, self-efficacy and emotional suppression.

Journal of Mental Health. 2020. 30(6). P. 681–689. URL: <https://doi.org/10.1080/09638237.2020.1755023>.

21. El Baba R. & Colucci E. Post-traumatic stress disorders, depression and anxiety in unaccompanied refugee minors exposed to war-related trauma: a systematic review. *International Journal of Culture and Mental Health*. 2018. 11(2). P. 194–207. URL: <https://doi.org/10.1080/17542863.2017.1355929>

22. Freh F. M., Chung M. C., Dallos R. In the shadow of terror: post-traumatic stress and psychiatric co-morbidity following bombing in Iraq: the role of shattered world assumptions and altered self-capacities. *Journal of Psychiatric Research*. 2013. 47(2). P. 215–225. URL: <https://doi:10.1016/j.jpsychires.2012.10.008>.

23. Hadi F., Llabre M. M., & Spitzer S. Gulf War-related trauma and psychological distress of Kuwaiti children and their mothers. *Journal of Trauma Stress*. 2006. 19(5). P. 653–662. URL: <https://doi.org/10.1002/jts.20153>. PMID: 17075916.

24. Lakoff R. T. Language and Woman's Place: Text and Commentaries. *Historiographia Linguistica*. Ed. by Mary Bucholtz. Oxford : Oxford University Press, 2006. № 33. P. 244–250.

25. Mohanram R. The Black Body: Women, Colonialism and Spacey. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999. 250 c.

26. Val J. del, Sorgner S. L. A Metahumanist Manifesto. *The Agonist*. 2011. Vol. IV. Issue II. New York: Nietzsche Circle. URL: <https://metabody.eu/metahumanism/>

27. West C., Zimmerman D. H. Doing Gender. *Gender & Society*. 2009. Vol. 23. Issue 1. P. 112–122.

28. We G. Cross gender communications in cyberspace . *The Arachnet Electronic Journal on Virtual Culture*. 1994. Vol. 2. No. 3. P. 1–6. URL: <http://hegel.lib.ncsu.edu/stacks/serials/aejvc/aejvc-v2n03-we-crossgende>

Information about the author:

Hapon Nadiya Pavlivna,

Doctor of Philosophy Sciences,
Professor at the Department of Psychology
Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska str., Lviv, 79001, Ukraine